

**АЙТМАТОВ ФЕНОМЕНİNİN YARATICISI:
КЕНЕШБЕК АСАНАЛИЕВ
(1928-2007)**

**КЕҢЕШБЕК АСАНАЛИЕВ Ч.АЙТМАТОВ ФЕНОМЕНИН:
ЖАРАТУУЧУСУ КАТАРЫ
(1928-2007)**

**THE CREATOR OF THE AYTMATOV PHENOMENON:
KENESHBEK ASANALIEV
(1928-2007)**

Özet: Edebiyat eleştirmenleri ortaya konan eserleri ve sanatçıları her şeyden evvel anlamaya, değerlendirmeye, incelemeye ve yargılamaya muktedir olan kişilerdir. Eleştirmenler, diğerlerinin fark edemediklerini görerek, açıklayarak, aralarındaki ilişkileri çözümlenerek eserleri ve sanatçıları daha anlaşılır kılarlar. Kırgız edebiyatının en seçkin eleştirmenlerinden biri olarak tanınan Keneşbek Asanaliyev, Sovyetler döneminde yetişip eserler vermiş önemli bir edebiyatçıdır. Bununla birlikte bugün Kırgızistan'daki üniversitelerde 'Aytmatovşinaslık' (Aytmatovtaanuçuçuluk) olarak tabir edilen bilim kürsüsünün açılmasına da zemin hazırlamıştır. Keneşbek Asanaliyev, Cengiz Aytmatov'un edebiyat meydanında boy gösterdiği ilk günden beri Aytmatov'un eserlerini bilimsel olarak değerlendirmiş ve 'Aytmatov fenomeni' nin oluşmasına ön ayak olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Kırgız edebiyatının klasiği olarak kabul edilen Keneşbek Asanaliyev'in Aytmatov'un eserleri hakkında yazmış olduğu bilimsel çalışmalarından hareketle Aytmatov fenomenini nasıl yarattığını gözler önüne sermek ve Keneşbek Asanaliyev gibi önemli bir eleştirmeni Türk Dünyasına tanıtmaktır.

Anahtar kelimeler: Aytmatov, fenomen, Keneşbek Asanaliyev, eleştiri, Kırgız, edebiyatı, Türk Dünyası, Sovyetler

Аннотация: Адабий сынчылар жазылган чыгармаларды жана аларды жазуучуларды барынан биринчи түшүнүп, аңдап, аларга баа берип, изилдеп сын-пикирин айтууга күчү, сынчылык дарамети жеткен адамдар. Сынчылар башкалар көрбөгөн, байкабаган нерсени иликтеп, образдардын ортосундагы мамилелерди чечмелеп чыгарманын ички мазмунун ачып бергенге шарт түзүшөт. Мына ушундай сапаттагы сынчы окумуштуулардын бири К.Асаналиев Совет мезгилинин чыгаан адабиятчысы да болгон. К.Асаналиев муну менен катар Кыргызстанда Айтматовтаануу курсунун түптөлүшүнө салым кошкон. К.Асаналиев Ч.Айтматовдун адабият майданына чыккан биринчи күндөн бери анын чыгармаларына илимий изилдөө жүргүзүп, Айтматов феноменин түзгөн.

Бул макаланын максаты Кыргыз адабиятынын классиги Кеңешбек Асаналиевдин Ч.Айтматовдун чыгармалары боюнча жазган илимий макалалары менен анын феномен экенин көрсөтүп, К.Асаналиев өңдүү улуу окумуштуу жана адабиятчы, сынчыны Түрк дүйнөсүнө таанытуу болуп саналат.

Түйүндүү сөздөр: Ч.Айтматов, феномен, Кеңешбек Асаналиев, сынчы окумуштуу, Кыргыз адабияты, Түрк дүйнөсү, Совет

Abstract: First and foremost, literary critics are those who are able to understand, evaluate, examine and judge the artifacts and artists. Critics make their works and artists more comprehensible by seeing, explaining, analyzing the relationships between them

and not seeing others. Keneshbek Asanaliyev, known as one of the most prominent critics of Kyrgyz literature, is an important literary writer who grew up and produced works in the Soviet period. However, it is also preparing the ground for the opening of the so-called 'Aytmatovshinaslik' science chair at the universities in Kyrgyzstan today. Keneshbek Asanaliyev has scientifically evaluated Aytmatov's works since the first day when Chingiz Aitmatov appeared in the literary square, and he pioneered the formation of the 'Aytmatov phenomenon'.

The aim of this study is to reveal how Keneshbek Asanaliyev created the phenomenon of Aytmatov from the scientific works written by Keneshbek Asanaliyev, who is accepted as the classic of Kyrgyz literature, and to introduce an important critic such as Keneshbek Asanaliyev to Turkish World.

Key words: Aytmatov, phenomenon, Keneshbek Asanaliyev, criticism, Kyrgyz literature, Turkish, World, Soviets

Giriş

Edebiyat eleştirmenleri ortaya konan eserleri ve sanatçıları her şeyden evvel anlamaya, değerlendirmeye, incelemeye ve yargılamaya muktedir olan kişilerdir. Eleştirmenler, diğerlerinin fark edemediklerini görerek, açıklayarak, aralarındaki ilişkileri çözümlenerek eserleri ve sanatçıları daha anlaşılır kılarlar. Temel anlamda görevleri bunlardır, ancak bazı eleştirmenler vardır ki onlar eleştirileriyle bir sanatçıyı moda tabirle 'fenomen' yapabilirler. Sovyetler Dönemi Kırgız edebiyatında eserleriyle dikkatleri üzerine çeken, sonrasında da ünü Sovyetleri aşip tüm dünya tarafından tanınmaya başlayan Cengiz Aytmatov'un fenomen olma yolunda arka plandaki isim de bir edebiyat eleştirmeni olan Keneşbek Asanaliyev'dir.

Keneşbek Asanaliyev, Kırgız Sovyet edebiyatının yetiştirdiği mümtaz isimlerden biri olarak kaleme aldığı bilimsel makaleleri ve eserleriyle Kırgız Sovyet edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte bugün Kırgızistan'ın pek çok üniversitesinde bir bilim kürsüsü olarak var olan 'Aytmatovşinaslık'ın kurulmasında da emeği büyüktür. Edebiyat meydanına geldiği ilk günden ömrünün vefa ettiği son güne kadar Aytmatov'un eserlerini inceleyen ve eserleri hakkında önemli tespitler ortaya koyan Keneşbek Asanaliyev, aynı zamanda Kırgız edebiyatının klasik olarak kabul edilen önemli eleştirmenlerindendir.

Keneşbek Asanaliyev'in Hayatı ve Edebi Kişiliği

Aytmatov'un doğduğu 1928 yılında Kırgızistan'ın Sokuluk bölgesine bağlı Saz köyünde dünyaya gelen Keneşbek Asanaliyev, 1950 yılında Frunze Pedagoji Enstitüsünün Dil- Edebiyat Fakültesini üstün başarıyla bitirmiştir. Yine aynı yıl Leningrad'da bulunan ve *Puşkin Evi* olarak adlandırılan Rus Edebiyat Araştırmaları Enstitüsüne yüksek lisans öğrencisi olarak kabul edilmiş, Kırgızistan'da dönemin ünlü yazarlarından biri olarak kabul edilen T. Sıdıkbekov'un "Bizdin Zamandın Kişileri" (Bizim Zamanın İnsanları) adlı eseri üzerine tez yazmış, 1953 yılında da bu çalışmasını savunmuştur. Hemen ardından ülkesine geri dönen K. Asanaliyev, Kırgız İlimler Akademisinde (Kırgız Bilimler Akademisi) öğretim görevlisi olarak işe başlamıştır (Kırgız Adabiyatının Tarihi, 2012: 294).

Kırgız edebiyatının zenginleşmesine özellikle de Kırgız edebî eleştirisinin şekillenmesine büyük katkılar sağlayan K. Asanaliyev, ömrünün son çeyreğinde Kırgızistan'daki Cusup Balasagın (Yusuf Balasagun) adındaki Kırgız Milli Üniversitesinde profesör olarak çalışmalarına devam etmiştir. Asıl uzmanlık alanı Kırgız filolojisi olan K. Asanaliyev, bilimsel çalışmalarıyla ayrıca *'Kırgız Halk Ya-*

zarı' ve *'Kırgızistan Cumhuriyetine Emek Vermiş Müttehassıs'* unvanlarına layık görülmüştür (Sadıkov, 2008: 55).

Keneşbek Asanaliyev'in Cengiz Aytmatov İle Yollarının Kesişmesi

Aytmatov ile aynı yıl doğan Keneşbek Asanaliyev yine Aytmatov ile birlikte aynı yıllarda edebiyat alanında boy göstermiştir. Başlarda birbirini tanımayan ikilinin yolları 1956 yılında Kırgızistan'da yapılan Kırgızistan Yazarlar Birliği IV. Genel Kurulunda K. Asanaliyev'in, o dönem gazete ve dergi sayfalarında okurla ilk kez buluşan Aytmatov'un ilk hikâyeleri hakkında yaptığı bildiri sonrasında kesişmiştir. K. Asanaliyev, genç bir bilim insanı olarak cesaret edilemeyeceğine cesaret ederek daha önce duyulmamış bir yazarın adını bu genel kurula taşımıştır.

Kırgız Hikâyesinin Bazı Meseleleri (Kırgız Angemesinin Ayrım Meseleleri) başlığı altındaki bu bildirisinde K. Asanaliyev önce dönemin Kırgız hikâyelerine ve hikâyecilerine değinir, sonrasında da yeni bir üslup ortaya koymaya çalışan Aytmatov'dan bahseder. Aytmatov'un Türkçeye çevrilmiş adlarıyla *Beyaz Yağmur (Ak Caan)*, *Geceki Sulama (Tünkü Sugat)* ve *Asma Köprü (Asma Köprü)* hikâyelerinin yeni ve farklı bir yazarın doğuşuna işaret ettiğinin altını çizen K. Asanaliyev, Aytmatov için şu ifadeleri kullanır: *İşte bu üç hikâyenin temelinde genç yazar, genç ve tecrübesiz olması dikkate alınmaksızın doğrudan doğruya profesyonel yazarlar kervanına katılmıştır. Bu kervana katıldığını söylememizdeki en büyük dayanak gerçekten orijinal düşünceleri, aşına uygun betimlemeleri ve inandırıcılığıdır* (K. Asanaliyev, 2013a:106). Bildirinin devamında da Aytmatov'un bu üç hikâyesindeki kurguların sağlamlığına ve karakterlerin derinlemesine işleme gayretine vurgu yapar. Toplantının sonunda ayakta alkışlanan Asanaliyev'e uzun boylu gençten biri gelip teşekkür eder, adını sorduğunda da *Cengiz Aytmatov* cevabını alır. O günden sonra uzun süre Aytmatov ile görüşme imkanları olmasa da bildiri ile büyük beğeni toplayan K. Asanaliyev, için kendi deyimiyle 'altın bir tilke'¹ (çağ, dönem) başlar.

Adabiy Aykaç adlı anı türündeki kitabında *Birinci Sürpüriz* (Birinci Kütüüsüzduk) alt başlığı ile Aytmatov ile bu şekilde tanıştıklarını anlatan K. Asanaliyev, 1957 yılında bir toplantı için gittiği Moskova'da kalacağı otelin önünde tesadüfen Aytmatov ile karşılaşır. Aytmatov ondan yeni hikâyesi *Yüzyüze* (Betme-Bet)'yi okumasını rica eder.

¹ Altın tilke: K. Asanaliyev'in *Adabiy Aykaç* (Eskermeye beyan, 2013) adlı kitabının bir bölümüne verdiği ad. Asanaliyev, bu bölümde Aytmatov ile ilgili yazdığı bildiri sonrası hayatında altın bir dönemin başladığını anlatıyor ve kitapta konu ile ilgili yere bu başlığı uygun görüyor.

Savaştan kaçan ve bir kaçak olarak dağlarda yaşayan kocasına duyduğu aşk ile vatanın kaderi ve onun uğrunda savaşmanın kutsallığı arasında ikilemde kalan Seyde'nin psikolojik tahlili K. Asanaliev'i oldukça etkiler. Savaş teması ve cephe arkasında zorluklar altında günlük hayatına devam etmeye çalışan bir taraftan hayatta kalma mücadelesi veren diğer taraftan kendisine dayatılan ideolojiye adapte olmayan çalışan halkın durumu elbette diğer Kırgız yazarları tarafından da sıkça işlenen bir konudur. Ancak hiçbir yazar eserlerinde bu denli derinlemesine bir psikolojik tahlil yapmamış, hiçbiri kahramanlarının iç dünyalarında yaşadığı kararsızlıkları/ ikilemleri bu denli okuyucuya aktarmaya çalışmamıştır. Başaramamıştır demiyoruz keza K. Asanaliev'in aktardıklarına göre çalışmamışlardır, çünkü o dönem bir edebi eseri önemli kılan temanın Sovyetlerin ideolojisine uygun olarak işlenip işlenmediği ve eserdeki olayların geçtiği mekânların tasviridir. Bu bilinçle olsa gerek yoldan gelen K. Asanaliev daha odasına çıkmadan otelin ikinci katında bir köşede yarım saatte okuduğu *Yüzyüze'yi Kırgız hikâyesinde yeni söz* (Asanaliev, 2013a: 114) diye niteler. Bu nitelendirme Kırgız literatürüne de aynen bu şekilde geçer.

K. Asanaliev'in *Adabiy Aykaş'ta İkinci Sürpiz* (Ekinçi Kütüsüüzdük) başlığı altında Aytmatov ile tanışmasını aktardığı bu bölümü Aytmatov da çeşitli röportajlarında dile getirir. Aytmatov ile K. Asanaliev'in ilişkisi o günden sonra gelişir ve dostluğa döner. Bir söyleşisinde Aytmatov K. Asanaliev için şu sözleri sarf eder: (...) *O yıllarda akrabam olan ve doğuştan eleştiri yeteneğine sahip K. Asanaliev ile tanıştım. Onunla aynı zamanlarda edebiyat dünyasına girmiştik. (...) K. Asanaliev'in Kırgız edebiyatındaki yerimi bulmamda etkisi çok büyüktür* (Sadıkov, 2008: 92). Ancak K. Asanaliev hiçbir zaman bu dostluk nedeniyle Aytmatov'u eleştirmekten kaçınmaz. Her ne kadar olumlu eleştirileri çoğunlukta olsa da zaman zaman eserlerinde gördüğü olumsuz noktaları belirtmekten de geri durmaz.

Aytmatov 1958'de yayımladığı *Cemile* (Camiyla) adlı eseri ile bir kez daha dikkatleri üzerine çeker, hatta sadece dikkatleri üzerine çekmekle kalmaz ülkesinde yayımladığı ilk günden itibaren çeşitli tartışmalara ve polemiklere neden olur. Başta dönem önemli yazarlarından olan ve o yıllarda Kırgızistan Yazarlar Birliğinin başkanlığı görevini de yürüten Aal Tokombayev Aytmatov'u şiddetle eleştirir. Ona göre, eserdeki başkarakter Cemile adlı gelin Kırgız toplumunun yüzyıllardır süregelen örf-adetlerine, gelenek ve göreneklerine uymayan olumsuz bir gelin imajı çizmekte dolayısıyla da Kırgız gençlerine kötü bir örnek teşkil etmektedir. Kocasını cepheye vatan uğruna savaşırken evin gelini Cemile'nin sevdası uğruna Daniyar gibi biriyle kaçıp kocasını ve yuvasını terk etmesi kabul edilebilir bir durum değildir. O dönemde edebiyatın toplumun inşasındaki stratejik önemini düşünürsek bir taraftan Aal Tokombayev ve onun gibi düşünönlere hak vermemek elde değil, ancak diğer taraftan Aytmatov'un insanı insana insanla anlatma gayesi onu sosyal, kültürel, psikolojik açılarından gösterme çabası Cemile'nin tüm eleştiriler karşısında ayakta durmasını sağlamıştır. Sosyal şartlar ne olursa olsun insan insandır ve içindeki vicdan dahi kararları karşısında bazen önemsizdir. Aşk da buna dahildir. Kırgızistan'da yayımlanmasıyla infilak etkisi yaratan Cemile'nin tartışmaları devam ederken Ekim ayında Moskova'da ikincisi düzenlenen Kırgız Sanat Haftasında (Kırgız edebiyatının ve iskvostvosunun 2-dekadası) Aytmatov,

Cemile eseriyle ünlü Kazak aydını Muhtar Avezov'dan *ak bata* (alkış, dua, övgü) alır. M. Avezov'un *Yolun Açık Olsun!* (Put Dobry/ Ak Colun Açılınsın!) adlı makalesinde yer alan övgü dolu sözler sayesinde Aytmatov ününe ün katar. Avezov, *Cemile*'yi Orta Asya edebiyatındaki *'ilk psikolojik hikâye'* olarak değerlendirir. Hemen o sıralarda K. Asanaliev de *Cemile* hakkında bir makale yayımlayarak *Cemile* için *Kırgız destanında yeni dönem* (Sadıkov, 2008: 96) nitelendirmesinde bulunur.

K. Asanaliev *Cemile* ile ilgili düşöncelerini 1988 yılında yayımladığı *Körköm Nark* isimli eserinde daha geniş şekilde ele alır. Ona göre *Cemile* Kırgız nesrinin gelişimi açısından oldukça önemli bir konuma sahiptir. Yine aynı eserinde *Cemile*'den hareketle Aytmatov'un yazarlığı hakkında da şöyle bir genellemeye gitmiştir: *Aytmatov'un romanlarında ve hikâyelerinde insanı her açıdan sistematik şekilde ele alma, derinlemesine yapılan psikolojik ve felsefi senteze dayanmaktadır. O kurduğu dünya ile millî edebiyatı evrensel örnekler arasına katmayı başarmış, millî edebiyata sanatsal anlamda daha önce görülmemiş yeni nitelik/özelliik kazandırmıştır. İşte bu görünüşü Kırgız destanının yeni dönemi diyebiliriz* (K. Asanaliev, 1988: 135).

1969 yılına gelindiğinde Asanaliev, o güne kadar Aytmatov üzerinde yazdığı yazıları bir araya toplayarak *Otkritie Çeloveka Sovremennosti* adıyla Rusça eserini yayımlar. Eserde daha önce bahsi geçen eserler ile *İlk Öğretmenim* (Birinci Mugallim), *Botagöz* (Botogöz Bulak), *Toprak Ana* (Samançının Colu) ve *Elveda Gülsarı* (Gülsarat) eserleri hakkındaki eleştirileri yer alır.

K. Asanaliev'in Aytmatov'un on beş yaşındaki Sultanmurat ve dört arkadaşının okul sıralarından doğayla ve kötü niyetli insanlarla giriştiği çetin mücadeleyi çarpıcı bir şekilde işlediği *Erken Gelen Turnalar* (Cazgi Turnalar) hikâyesi hakkındaki düşöncelerini ise 1977'de neşrettiği *Aksaayın Kahramanları* (Aksaaydın Baatırları) başlıklı yazısında görüyoruz. *Ördön Örgö* adlı eserinde yer alan bu yazısında Aytmatov için eleştirel birçok soru yöneltilir. Öncelik sorusu neden yine ve yeniden savaş temasını işlediği üzerinedir. Asanaliev'e göre, bir yazarın hep aynı temada eserler vermesi tekrar değildir. Bu onun bu temada okuyucunun ve dolayısıyla da toplumun dikkatini aynı noktaya çekme arzusundan kaynaklanmaktadır. Aytmatov bu hikâyenin başkarakterini Sultanmurat gibi aynı zorluklar altında ezilmiş, bizzat savaşa tanıklık etmiştir, bundan dolayıdır ki Aytmatov savaşın Kırgız toplumunda açtığı büyük ve kapanmaz yaraları, kişiler üzerinde yarattığı travmaları tek bir eserle ele almak yerine farklı eserlerde farklı açılardan işlemeyi uygun görmektedir. Sultanmurat ve arkadaşlarını da yine diğer eserlerinde olduğu gibi derin bir psikolojik yaklaşımla ele alan Aytmatov onların şahsında aslında kendi otobiyografisini edebi bir dille yazmayı denemiştir. K. Asanaliev, bu hikâyenin her ne kadar II. Dünya savaşı dönemini tasvir eden epizotlarla örölü olsa da aslında bugünkü günün talepleriyle paralellik gösterdiğini, insanlar arasındaki karmaşık ve bir o kadar da derin ilişkileri ele almasıyla da aslında bugünün gençlerine atfedildiğini söylemiştir.

Aytmatov'un, savaş yıllarındaki emeği, yükü ve taşıdığı kaygıları ile Kırgız kadınının tipini çizdiği *Toprak Ana* (Samançının Colu) hikâyesi içinse K. Asanaliev'in tespitlerini A. Sadıkov şu ifadelerle özetler: *Bu yazarın (Aytmatov'un) araştırmacı kimliğinin sonucu olarak ortaya çıkmış, Kırgız nesrinde önceden akla gelmeyen yeni sanat-*

sal yapıdır. Sıradan Kırgız köylü kadınının tipi bu hikâyede toprak ana ile birlikte işlenerek Aytmatov'un kaleminden yaratılmış yeniliklerden biridir diyebiliriz (Sadıkov, 2008: 96). Zaten dikkatle incelediğimizde *Yüzyüze*, *Cemile* ve *Toprak Ana* hikâyelerindeki kadın tiplerinin birbirinin devamı ve tamamlayıcısı olduğunu görürüz. Aytmatov bir anlamda Kırgız kadınının tüm tiplerini gerçek özellikleriyle eserlerine yansıtmayı başarmıştır.

Körköm Nark adlı eserinde K. Asanaliyev'in kaleme aldığı bir başka makale de Aytmatov'un *Elveda Gülsarı*'sı ile ilgilidir. *Elveda Gülsarı* için 'gerçek realist eser' ifadelerini kullanan K. Asanaliyev romanda Gülsarı'nın kaderiyle Tanabay'ın kaderinin birbirine bağlı olduğunu altını çizmektedir. Hakikaten de Zaten eser dikkatle okunduğunda sadece kaderlerinin değil Tanabay ile Gülsarı'nın karakterleri, tavır ve davranışlarında da benzerlikler olduğu hissedilmektedir.

K. Asanaliyev'in *Elveda Gülsarı* ile ilgili yorumlarını *Çingiz Aytmatov Poetika Hudocestvennogo* adlı eserinde de genişçe ele aldığını görürüz. Bu eser aslında K. Asanaliyev'in doktora tezidir. Monografi türündeki bu çalışmasını daha sonra da aynı isimle bastırılmıştır. Beş bölümden oluşan eserde K. Asanaliyev Aytmatov'un o güne kadar çıkan romanları ve hikâyeleri hakkında kaleme aldığı ve daha önce gazete ve dergilerde çıkan eleştirilerini genişletmiş, derin analizlerde bulunmuştur.

Keneşbek Asanaliyev'in Aytmatov ile ilgili en son bahsedeceğimiz çalışması ise *Çingiz Aytmatov-Adabiy Door* (Cengiz Aytmatov- Edebi Devir) adlı eseridir. Asanaliyev'e 85. yıl armağanı olarak Keneşbek Asanaliyev Adındaki Ruhîy Murastardı İlzıldöo İnstıtutu tarafından hazırlanan bu kitap maalesef kendisi hayattayken yayımlanmamıştır. 2003 yılında kaleme aldığı eserin giriş kısmında tek amacının saf gerçek olduğunu belirten Asanaliyev, iyile kötünün birbirine karıştığı gerçeğin ve yalının iç içe girdiği bir dönemde saf gerçeğin peşinde koştuğunu belirtiyor. Asanaliyev'in ağırlıklı olarak Aytmatov'un iki dilli (koş tildüü) olması konusunda yazdığı makalelerden oluşan eserde dikkati çeken önemli bir husus da bu makaleler ekseninde Aytmatov'un Sovyet zamanında ve sonrasında çizdiği iki kimliğinin –siyasetçi Aytmatov ve sanatçı Aytmatov- de objektif olarak değerlendirmesidir.

Koş Tildüülük Emne? adlı birinci makalesinde Asanaliyev, Ekim devrimiyle birlikte Kırgızların yeni hayatının Sovyetler ile şekillenmeye başladığını ve dilin de bundan etkilenecek iki dilliliğin halkın günlük yaşamına girdiğini anlatırken Aytmatov'un iki dilli bir yazar olma macerasını ise *Çingiz Aytmatov Cazıuçuunun Ene Tili Cana Kentavr* adlı ikinci makalesinde ele almaktadır. Ona göre, babasının tanınmış toplumsal bir yüz olması, annesinin yine eğitimli biri olarak öğretmenlik yapması ve Aytmatov'un beş yaşına kadar şehirde büyümesi gibi faktörler nedeniyle Aytmatov çocukluk çağından itibaren Rusça öğrenme imkanı bulmuş, bu imkanla yazar estetik dünyasının iki dil üzerine kurmuştur. Daha önceleri Kırgızca yazdığı eserleri sonradan Rusçaya çeviren Aytmatov *Elveda Gülsarı* romanını Rusça yazarak iki dilli bir yazar olduğunu tam anlamıyla göstermiştir. Elbette Rusça yazması eleştirmenler arasında tartışmalara yol açmıştır. Makalenin devamında Asanaliyev, bu tartışmaların önemli isimlerinden Nafi Cusoyti, Ç. Coldsheva, Çingiz Guseynov ve G. Gaçev'in görüşlerine uzunca yer vermektedir.

Asanaliyev'in *Çingiz Aytmatov Adabiy Door* kitabının bir sonraki ve bizce en önemli makalesi *Çingiz Aytmatov-*

Haribda ile Syclla'nın Ortasında adlı çalışma. Bu makalede Asanaliyev Kırgızistan'da ve diğer tüm Türki cumhuriyetlerde merak edilen ama pek dile getirilmeyen bir soruya cevap arıyor: Aytmatov gerçekten de Sovyet yönetiminin kulu muydu? Onun tüm Sovyet sınırlarında tanınan bir isim olmasında tek faktör Sovyetlere olan hizmetleri miydi, eserlerinin hiçbir kıymeti yok muydu? Bunlar ve benzeri soruları bir okur gibi çıplak bir dille soran Asanaliyev, her zamanki gibi meseleyi geniş bir açıdan ele almaya başlıyor. Asanaliyev'in aktardıklarına göre, Sovyet zamanı yazarlar eserleriyle değil aldığı ödüllerle 'iyi bir yazar' olmaktadır. Asanaliyev, Kırgız Sovyet edebiyatının gelişim aşamasında edebiyat ve sanat dünyasında böyle bir anlayışın hakim olduğunu saklamaktan geri durmuyor. Pekî, Sovyetler tarafından verilen bu ödüller karşısında Aytmatov'un gerçek düşüncesi/ tutumu neydi? «Ben de çok ödül aldım, ama ben bunları kendi döneminde gerekli gelip geçici şeyler olarak düşünüyorum, bu ödüllerin benim için tek faydası ok geçmeyen bir kalkan görevi görmüş olmalarıdır (Aytmatov Ç. Erkin Sürötkör Gana Nagız Turmuştuk Çıgarma Carata Alat.- Kırgız Tuusu.-10-Dekabr, 1992. Aktaran: Asanaliyev, 2013b: 130).

Aytmatov gibi büyük bir yazarın 'ok geçmeyen kalkan' ifadelerine yer vermesi tesadüfi olamayacağını Asanaliyev makalesinin devamında açıklıyor. Bu noktada makalenin başlığına geri dönelim. *Haribda ile Syclla'nın Ortasında Kalan Aytmatov* (Харибда менен сцилланын ортосундагы Айтматов). Haribda (Charybdis) - Yunan mitolojisinde geçen bir deniz canavarıdır. Zeus onu büyük bir girdaba dönüştürmüştür.² Сцилла (Syclla) – da yine Yunan mitolojisinde Sicilya ve İtalya arasındaki Messina Boğazının durgun tarafında yaşayan başka bir canavarın adıdır.³ Bu iki canavarın ortasında kalan Odisey'e benzettiği Aytmatov'un trajedisini anlatmak için mitolojiden bir metafor kullanıyor Asanaliyev. Bir tarafta Sovyetlerin baskısı, ideolojinin dayattığı sosyalist gerçeğin demir köstekleri diğer tarafta yazarlık vicdanı arasında sıkışan Aytmatov'a bir de dönemin diğer önemli yazarlarının (başta A.Tokombayev olmak üzere) açtığı karalama kampanyaları eklenince o da çareyi Sovyetlerin kucağına sığınmakta bulur, aksi halde zaten babası Töreku Aytmatov'un kaderini paylaşacağı aşıkardı. Kısacası, Aytmatov 'ok geçirmeyen kalkan' dediği ödüller ile bir nevi kendini korumayı başarmıştır. Sovyetlerdeki stratejik konumunu korumak içinse Sovyetleri ve sosyalizmi öven iki makale yazmıştır. *Коммунисттин жаркын образын жараталы*⁴ ve *Өзүмдүн замандашым менен сыймыктанам*.⁵ Her iki makalede de de sosyalizmin prensiplerinden ve olumlu kahramanda olması gereken özelliklerinden bahseden Aytmatov, toplumsal gerçekçiliğin teoriyle değil, ancak gerçek anlamda eserlerde işlenmesiyle yansıtılabileceğini vurgulamıştır. Bunlar ne Aytmatov için ne de dönemin sanatçıları için bir yenilik değildir aslında. Bilinen şeyleri tekrarlamıştır Aytmatov bu makalelerinde. Asanaliyev'in bildirdiğine göre, Aytmatov'un esas amacı da ayet gibi kabul edilen

² Charybdis için bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Charybdis> Erişim tarihi: 12.09.2019

³ Syclla için bkz. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Syclla> Erişim tarihi: 12.09.2019

⁴ Aytmatov Ç. Sozdadim yarkiy obraz kommunista- Pravda. -20 marta, 1963.

⁵ Aytmatov Ç. Gorcus moim sovremennikom.- Komsomolskaya Pravda. -29 marta, 1963.

bu prensipleri tekrarlayarak Sovyetlerin gözündeki yerini korumak ve sağlamlaştırmaktır. Ki bu makaleler sayesinde de Aytmatov gerçekten de Sovyetlerin gözünde daha da yücelmiştir. Asanaliyev iğrenç de olsa Aytmatov'un bu yaptığını önüne koyduğu hedeflere ulaşmak isteyen bir sanatçının tutumu olarak nitelendiriyor. Aytmatov hem kendini geliştirmek, vermek istediği mesajları eserleriyle insanlığa ulaştırmak hem de milli edebiyatın önemi arttırarak onu yerellikten kurtarmak için bu yolu seçtiğini ima ediyor. Ve bu yol Sovyetlerin kulu olmaktan ya da daha doğru bir ifadeyle kuluymuş gibi görünmekten geçiyor.

Asanaliyev, Aytmatov hakkındaki bu düşüncelerini teyit etmek amacıyla Aytmatov'un iki kişiliğinden bahsediyor. Birincisi siyasetçi Aytmatov, ikincisi sanatçı Aytmatov. İkisi de birbirinden farklı. Birisi dönemin ulu adamı, dönemin hizmetçisi, diğeri sanatıyla/ eserleriyle tüm insanlığa uzanmaya çalışan onlara doğruyu ve güzeli göstermeye çalışan, insan olmanın dayanılmaz zorluklarından bahseden Aytmatov. Okur açısından bakıldığında da aslında çok zor bir durum bu. Okur hangi Aytmatov'a inanmalı? Hangisi gerçek Aytmatov? Asanaliyev makalesinin devamında genel anlamda bu sorulara cevap arıyor. Ve bu sorulara bir yenisini de kendi ekliyor: Böyle bir ikilemde kalmaktan ve kendini gizlemektense Aytmatov neden ortaya çıkıp açıkça yönetime karşı olduğunu göstermiyor? Sovyetlere ve onun dogmalarına karşı olduğunu aslında sosyalizmin prensiplerine yazdığı üç beş makedeki gibi gerçekten de inanmadığını neden açıkça belirtmiyor? Böyle ikiye bölünmek daha zor değil mi? Evet, gerçekten de zor olanı seçmiştir Aytmatov. Ama diğer yolu seçseydi yani karşıt olduğunu açıkça gösterseydi en açık ifadeyle ölüm cezasına çarptırılacağı ve adının tarihin karanlık sularına gömüleceğinden hiç şüphesi yok, bu yüzden o zor olanı seçmiş, yaşamış ama yaşarken de kendine bir maske takmıştır. Bu maske onun Sovyet yönetimi karşısında takındığı maskedir. Gerçek Aytmatov sanatçı olan Aytmatovdur. Asanaliyev bu makalesinde bir taraftan Aytmatov'u anlamaya çalışırken diğer taraftan da bocalayan-insan olan Aytmatov'un ikilemlerini cesurca ortaya koyuyor.

Sonuç

Sonuç olarak, Keneşbek Asanaliyev'in Aytmatov hakkındaki hemen hemen tüm çalışmalarında görüyoruz ki o bir eleştirmendenden önce sıradan bir okur gözüyle Aytmatov'u değerlendirmeye girişmiştir. Makalelerinin giriş kısımlarına sorular koymuş ve bu sorulara geniş bir perspektiflerden bakarak cevaplar aramıştır. Cevaplarını bilimsel verilerle, objektif yorumlarla da desteklemeye

çalışmıştır. Verdiği örneklerin sadece Kırgız edebiyatından değil, dünya edebiyatından da olması ve bunların hepsini bibliyografya niteliğinde delil sunması da onun gerçek anlamda bir entelektüel olduğunun bir göstergesidir. Kaldı ki çalışmalarında yer verdiği hem eş zamanlı hem de art zamanlı örnekler, isimler ve bu isimlerin görüşleri/ düşünceleri onun iyi bir okur olduğunu da açıkça göstermektedir. Hacimli makalelerinden Kırgız edebiyat tarihi, yazarlar, yazarların çeşitli eserleri, eserlerin içerikleri, yazarlar arasındaki görüş farklılıkları, polemikler gibi pek çok şeyi de öğrendiğimiz Asanaliyev alanında uzman bir edebiyatçı ve eleştirmen olduğunu her daim kanıtlar niteliktedir.

Aytmatov ekseninde ele aldığı Kırgız edebiyatı ya da daha doğru bir ifadeyle Kırgız Sovyet edebiyatının gerçeklerini açıkça ortaya koyan Asanaliyev, dönemin ideolojisini, ideolojinin taleplerini ve bu talepler karşısında sanatçıların tutumlarını objektif olarak ortaya koyma gayretindedir. İyi bir gözlemci olan Asanaliyev, pek çoğunun aksine Aytmatov'u bir eleştirmen olarak değerlendirirken kuru övgülerden kaçınmış, onun Kırgız edebiyatında yapmış olduğu yeniliklerle ele almaya çalışmıştır. Gerektiğinde Aytmatov'un tutarsızlıklarını, kararsızlıklarını da çekinmeden dile getirmiş, bunları yaparken de seviyesini bozmadan ölçülü bir dil kullanmıştır. Bütün bu noktalardan ele aldığımızda bugün Kırgızistan'da bir bilim kürsüsü olarak okutulan Aytmatovşinaslık'ın temelleri dönemin önemli eleştirmeni Keneşbek Asanaliyev tarafından atılmıştır. O, Aytmatov'un hemen her eseriyle ilgili yaptığı bilimsel çalışmalarla aslında bir fenomen yaratmıştır: Bu Aytmatov fenomenidir.

Kaynakça

1. Asanaliyev, K. (1968). *Otkritie Çeloveka Sovremennosti: Zametki O Tvorçestve Çingiza Aytmatova, Kırgızistan...*
2. Asanaliyev, K. (1977). *Ördön Örgö: Adabiy Sin Makalar, Kırgızistan.*
3. Asanaliyev, K. (1988). *Körköm Nark: Adabiy Sin-Makalalar/ Sürötçüsü: V. H. Salov, Kırgızistan.*
4. Asanaliyev, K. (2013a). *Adabiy Aykaş: Eskerme Beyan (Sorumlu Redaktör: A. İ. Musaev), Bişkek. BĞU.*
5. Asanaliyev, K. (2013b). *Çingiz Aytmatov - Adabiy Door: Adabiy Sin, Bişkek, Kutaalam Basması.*
6. *Kırgız Adabiyatının Tarihi (2012) 9. cilt, A. Akmatalliev'in Genel Readaktörlüğünde (Tom 9 / A. Akmatalliev'in calpı redaktçiyası astında), Bişkek.*
7. Sadıkov, A. (2008). *Kırgız Zalkarları: Keneşbek Asanaliyev, Kimbatbek Ukaev, Tendik Askarov Cana Başka Sınçılardın Adabiy Portretteri, 5. cilt, Bişkek, Biyiktik Basması.*